

SON TORRELLA: 9 ANYS DE TREBALLS

Jaume Deyà Miró¹ / Josep Ensenyat Alcover²

RESUM

Amb aquesta comunicació pretenem presentar el resultat preliminar dels 9 anys d'excavació format per un equip de sollerics.

La Cova està situada a la Serra de Tramuntana, al municipi d'Escorca, dins la vall al·luvial de Son Torrella a uns 1.000 metres d'altària. Indret que permet l'accés a aigua, terres de pastures i de cultiu. Cosa que permet una economia mixta, agrícola-ramadera.

Dita cavitat, fou excavada per Bartomeu Ensenyat, entre 1956-1957, i presentats els resultats al VII Congrés Nacional d'Arqueologia celebrat a Barcelona. Les troballes realitzades consistiren amb diversos enllosats, punxons d'os, botons de perforació en V, ganivets de sílex, ceràmica campaniforme... Cronològicament s'atribueix aquest jaciment a l'eneolític.

A partir d'una troballa casual l'any 1999, es decidí formar aquest petit grup de recerca per tal de revisar i reexcavar dita cavitat. I aquests són els resultats.

¹ Llicenciat en Història a la UB especialitzat en arqueologia prehistòrica i membre del grup de recerca Arqueobalear i GRES (Grup de Recerca i Estudis Sollèrics).

² Doctor en arqueologia i professor associat de la UIB. Membre del grup de recerca ArqueoBalear.

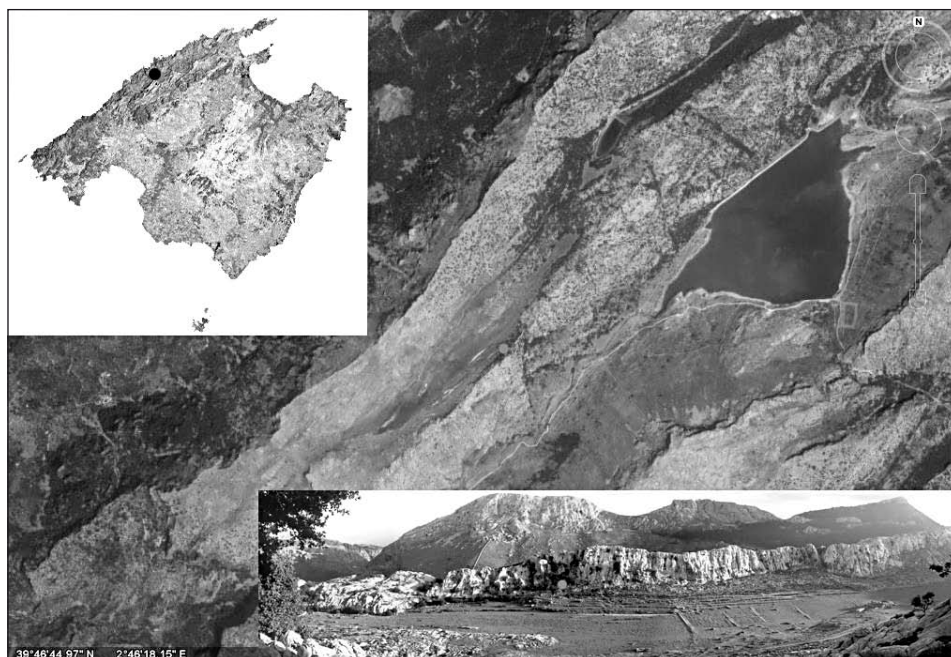

Figura 1.

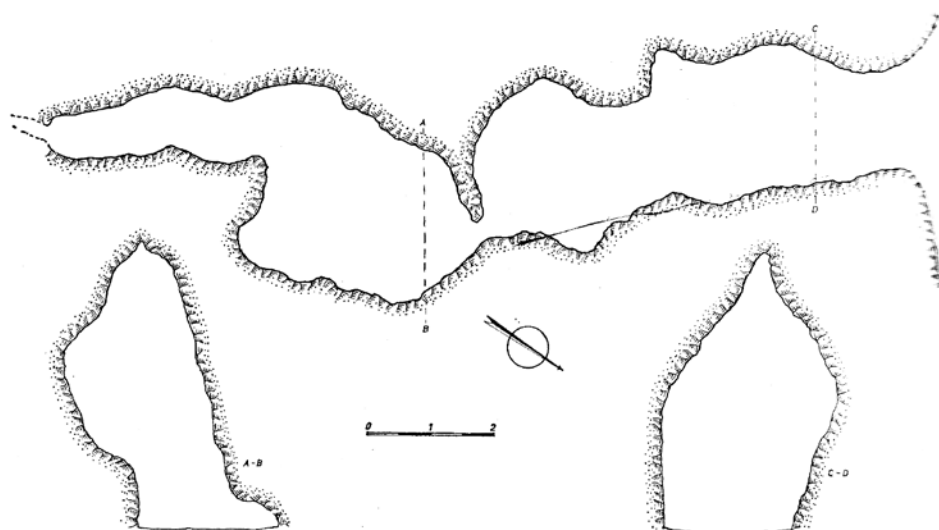

Figura 2.

INTRODUCCIÓ

A l'any 2000, s'iniciaren els primers treballs. Havent passat ja 9 anys, i quasi finalitzada la intervenció a l'exterior de la cavitat, el que pretenem amb aquestes línies, és presentar els resultats preliminars i les nostres impressions inicials, tot i així, estan pendants de corroborar-les mitjançant tot tipus d'analítiques i estudis. Ens trobam a un estat totalment embrionari de la investigació, per tant, aquestes línies i idees poden ésser totalment rebutjades o corroborades en un futur pròxim.

CARACTERÍSTIQUES I LOCALITZACIÓ

La cova de Son Torrella és una reduïda cavitat formada a un sistema càrstic. Al seu entorn es localitzen altres manifestacions com balmes i avencs. Està formada per un petit corredor d'uns 7x3 metres que desemboca a una petita sala d'uns 3x3 metres aproximadament. (Fig. 2)

S'ubica a la falda de la serra de Cúber, carena muntanyosa d'origen juràssic que separa la vall de Son Torrella amb el pla de Cúber (Fig. 1). A una altura aproximada de 1.000 metres, es forma aquesta petita vall al·luvial compresa entre les dues serralades, la de Cúber i la de Son Torrella, creant una llarga vall/corredor d'uns 1,5 km orientada cap al nord-est, que bascula en direcció oest, formant una depressió coneguda com es Verger .

Vall que permet accés a aigua, terres de pastures i terres fèrtils de cultiu, així era fins fa mitja centúria, quan dites terres eren cultivades amb cereals, i es coneixia popularment l'indret com “el graner de la serra”, això és degut a un sòl horitzontal, ric en humus.

El clima a la zona és extrem, amb elevades temperatures per l'altitud a l'estiu. En canvi, a l'hivern, és tot el contrari, fred i neu, agreujat pel constant pas de corrent d'aire que incrementa aquesta sensació gèlida.

Com podem veure, ens trobam a una zona elevada i extremadament rocosa, amb una climatologia extrema, el que propicia una vegetació molt variada, a la plana, bosc d'alzines i joncs que denoten un substrat humit, i a les zones més escarpades, petites taques de vegetació de garriga que aprofita les enclotxes per arrelar-s'hi.

La cova presenta un ampli domini visual de tota la vall, perquè està situada a un lloc estratègic de pas. Controla els accessos des de la vall de Sóller (pel

Verger, Portell de Sa Costa o pel penyal Xapat) i els accessos cap a l'interior de la serra de Tramuntana (pas de N'alí, pas en direcció al coll de l'Ofre o al puig Major per la mateixa vall).

I hem de destacar la proximitat del coval Simó i la cova des Penó, de la mateixa cronologia, a 1,5 km seguint la mateixa serralada de Cúber, a uns 30 minuts de camí en direcció nord-est.

ANTECEDENTS (HISTÒRIA DE LES EXCAVACIONS)

La cova fou descoberta i excavada per Bartomeu Ensenyat Estrany l'any 1956-57. Els resultats d'aquests treballs foren presentats al VIIè Congrès Nacional d'Arqueologia de Barcelona l'any 1962, al Xè Congrès Nacional d'Arqueologia de Maó el 1969 i, a la Història Primitiva de Mallorca el 1971.

Les troballes realitzades consistiren en diversos enllosats superposats un sobre l'altre (fins a un total de tres), així ho constata “*La humedad reinante en la citada cueva, la hace inhabitable sin tomar determinadas precauciones y así hemos podido constatar que desde los más remotos tiempos, su piso ha sido empedrado con lajas calizas, las cuales al desnivelarse han sido la causa principal de que su yacimiento se nos presente revuelto...*”, “*... los materiales recogidos se hallan muy dispersos y sumamente fragmentados, no obstante el complejo de los hallazgos, define por sí sólo una cultura determinable...*”.³ A part de destacar l'aparició d'un seguit d'enllosats i una estratigrafia aparentment remoguda, el conjunt material semblava correspondre a un mateix moment cultural. Els materials documentats consistiren en un seguit de fragments de ceràmica incisa, ganivets de sílex tabular i resquills, botons de perforació en “V”, penjarolls d'os i pedra, incisius de porc perforats, punxons d'os, un ganivet triangular de coure o bronze i un esmolador d'arquer. Atribueix aquest conjunt material cronològicament a “*Creemos pues que con esta aportación a este Congreso los problemas del origen étnico y cultural de los primitivos baleáricos, ha de ser forzosamente remontado hasta la fecha en que se sitúe el eneolítico*” i determina la

³ ENSENYAT, B. (1962). Noticias sobre el hallazgo en Mallorca de unas cerámicas incisas del estilo del vaso campaniforme, *VII Congreso Nacional de Arqueología* (Barcelona 1960), Zaragoza, p. 184-190.

funció de la cavitat com a lloc de refugi.⁴ Hem de destacar que sembla que no tots els materials apareguts a dita excavació foren publicats, fins que no es revisin del fons del Museu de Mallorca i de la Col·lecció particular de B. Ensenyat, no se sabrà amb total seguretat quin conjunt material hi havia realment.

El Pare Veny, l'any 1968, publica *Las cuevas sepulcrales del Bronce Antiguo Mallorquín*, on dedica un petit apartat a la cova de Son Torrella.⁵ A través del grup d'erudits aficionats a l'arqueologia de Sóller,⁶ col·laboradors i ajudants de les diverses campanyes realitzades per B. Ensenyat, tenim constància que el Pare Veny realitzà un seguit de treballs d'excavació a dita cavitat, a esqueses d'Ensenyat, ja que es veu que hi havia un cert enfrontament pel descobriment i excavació d'aquesta estació arqueològica. A dita publicació, Veny introdueix informació nova i de gran importància, "*En nuestra opinión, esta cueva, más que lugar de refugio y simple habitación, fue un lugar sagrado, donde se inmolaron muchos corderos y otros animales, pues es tal la cantidad de huesos que recubre el suelo, que junto con pequeñas lajas irregulares constituyen un yacimiento de más de 0,50 metros de espesor*".⁷ Veny proposa una funcionalitat més de tipus ritual del jaciment remarcant la important abundància de restes de fauna localitzades entre els diferents enllosats, cosa que a Ensenyat se li passa, i atribueix probablement aquest fet a uns nivells remoguts.

La darrera actuació que tenim constància, anterior als nostres treballs, fou la realitzada per Antoni Estades *Galió*, component del grup d'erudits locals, aficionat a l'arqueologia de Sóller i col·laborador de B. Ensenyat. Sabem per ell mateix, que durant l'hivern de 1971 o 1972 reexcavà part de l'interior de la cova (Cova I)⁸ i, a més, excavà una altra cavitat amb la seva totalitat, situada a uns 50 metres, que denominem Cova II.

⁴ ENSENYAT, B. (1962). Noticias sobre el hallazgo en Mallorca de uns cerámicas incisas del estilo del vaso campaniforme, *VII Congreso Nacional de Arqueología* (Barcelona 1960), Zaragoza, p. 184-190.

⁵ VENY, C. (1968). *Las cuevas sepulcrales del Bronce Antiguo de Mallorca*, Biblioteca Prehistórica Hispana, IX, Madrid. P. 340-343 i làmina LX

⁶ Grup de col·laboradors sollerics format per; Antoni Estades, Guillem Rullan, Pere Suau, Simo Matheu i Antoni Matheu.

⁷ VENY, C. (1968). *Las cuevas sepulcrales del Bronce Antiguo de Mallorca*, Biblioteca Prehistórica Hispana, IX, Madrid. P. 340-343 i làmina LX

⁸ Al jaciment, fins al moment, s'han documentat dues cavitats amb estratigrafia arqueològica i una balma, així i tot, hi ha altres formacions naturals d'aquestes característiques per explorar. Definim com a Cova I, la que fou intervinguda per B. Ensenyat i C. Veny i Cova II, l'excavada per A. Estades. Els treballs realitzats aquests anys se centren en la Cova I.

- Cova II: cavitat de menor dimensions que la Cova I. Pel que sabem, l'entrada i l'accés a una cambra lateral de la cavitat foren eixamplades per millorar l'accés a partir de barrobins. Pel que ens ha explicat, apareixia un nivell de sediment molt abundant, de fins uns tres metres de potència, que apareixia molt remenat. Amb una gran quantitat de lloses de pedra, de les mateixes característiques que les de la Cova I, i molt poc material arqueològic, tant ceràmic com de fauna, com diu ell *“sortia molt poc material i molts pocs ossos, era una cova molt pobre de material per sa quantitat de terra que vaig treure”*. L'estratigrafia encara es pot veure a la cova, ja que en alguns laterals es troba totalment calcificada, i s'evidencia el que comentava, la gran quantitat de pedres i lloses superposades de forma incoherent, on entre elles, de forma aleatòria, es veuen alguns fragments de ceràmica, però majoritàriament, restes de fauna.
- Cova I: com ens comentà, en principi el Pare Veny havia exhaurit l'estratigrafia que havia deixat Ensenyat, fins arribar a un nivell d'argila estèril, per tant, no semblava que quedessin nivells intactes. Estades decidí provar sort al fons de la cavitat, on la pedra natural feia una petita entrada amb forma de capelleta. Fou allà on localitzà encara nivells intactes que donaren un important fruit *“Al fons de sa cova, feia una petita encletxa o capelleta, fou allà on vaig trobar ficat a dins es trossos de sa peça quasi sencera de ceràmica incisa, pareixia com si l'haguessin ficada allà a propòsit ja una vegada rompuda, com s'hi la volguessin amagar, a més, va aparèixer un fragment de ceràmica que tenia grafitat una figura humana, que quan ho vaig entregar al Museu de Mallorca (els materials trobats), ho vaig comentar, i no em feren gaire cas”*. La peça ceràmica que fa referència correspon a l'exposada actualment al Museu de Mallorca, de perfil quasi complet amb decoració incisa. A més dels materials dels quals parla, aparegueren encara algunes lloses, una estalactita retocada per un extrem, que donava la sensació d'haver estat utilitzada com a percussor, fauna amb algun os retocat, resquills de sílex i alguns fragments sense decoració de ceràmica. Les lloses i sediment extret, fou dipositat a l'entrada de la cavitat. Antoni Matheu (Toni de Cúber) que havia acompanyat alguns cops Antoni Estades, ens va comentar *“semblava com si haguessin fet un forat al terra d'argila, dins d'aquella encletxa o capelleta per amagar-hi tot aquest dipòsit de ceràmica, lloses i altres materials”*.

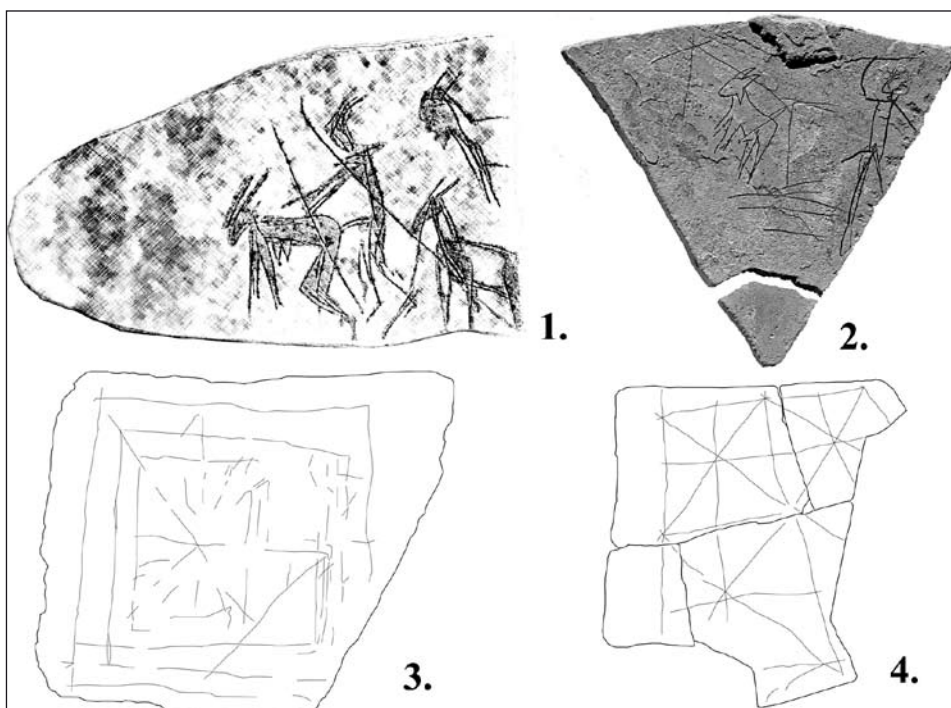

Figura 3.

Aquesta és la darrera actuació arqueològica de la qual es té constància a l'indret.

També Pere Suau, un dels membres d'aquest grup d'erudits locals de Sóller, aficionat a l'excursionisme, alguns cops visitava la cova aprofitant les seves marxes. Com ell ens contar *“a vegades visit la cova i a la terrera en superfície d'aquesta, apareixen molts materials arqueològics, ceràmica i sobretot, una gran quantitat de lloses i ossos d'animals. Un any, vaig veure una llosa a l'entrada de la cova molt curiosa per la seva forma i la vaig treure de la terra, com que es trobava molt bruta, la vaig recolzar a l'entrada perquè amb la pluja es fes neta. L'any següent (1999), d'excursió amb uns amics, vaig aprofitar per ensenyar-los la cova. A la terrera en superfície, a causa de la pluja, vàrem trobar algun botons d'os i un incisiu de porc perforat, per la meua sorpresa, vaig veure la llosa que l'any anterior havia recolzat a l'entrada, l'aigua havia netejat la seva superfície i vaig comprovar, per la meua sorpresa, que tenia uns gravats (fa referència a la pedra amb l'escena de sexe)”*. (Fig. 3)

El mateix dia, Suau ens va informar i vàrem decidir pujar a la cova per veure el que. El dia següent, Jaume Pinya i Toni *de Cúber*, pujaren a la cova. Varen mirar les lloses que hi havia en superfície, i en localitzaren una altra amb decoracions geomètriques a l'entrada de la Cova I. Decidiren també visitar la Cova II, i localitzaren al seu interior, també en superfície, una altra pedra amb decoracions (l'escena de caça Fig. 3).

Pel que fa a les pedres gravades de la Cova I, localitzades a l'entrada de la cavitat, creiem que podrien correspondre a alguna de les lloses que Antoni Estades va extreure de l'encletxa o “capelleta” on localitzà la ceràmica incisa.

Aquest fet ens va empènyer a crear un petit grup de treball per tal de revisar els milers de lloses que hi havia a l'exterior de la cova. L'any 2000 es realitzà la sol·licitud per a la concessió del permís d'excavació dirigida per nosaltres.

Dit grup es troba format per: Josep Ensenyat com a director, Jaume Deyà (estudiant en aquells moments) com a ajudant, a més d'Antoni Matheu (Toni *de Cúber*), Jaume Pinya, Juan Pedro i Andreu Pons. I amb el suport incondicional de Guillem Rullan (*Curial*), Antoni Estades (Toni *Galió*) i Pere Suau, els antics col·laboradors de B. Ensenyat.

EXCAVACIÓ DE LA COVA I

Amb la concessió de l'excavació, el mateix any 2000, decidírem centrar els treballs en revisar el depòsit que quedava a l'interior de la cova. L'objectiu inicial era poder localitzar restes de l'estratigrafia original, per tal de poder contextualitzar les lloses gravades o documentar els nivells d'enllosats citats anteriorment per B. Ensenyat.

És quadricular la zona de la sala a partir de quadres d'1x1m, s'excavà tota la superfície de la sala fins arribar a un nivell d'argila ja estèril. El nivell apareixia totalment alterat, amb poques mostres de material arqueològic, que consistiren principalment en petits fragments de ceràmica de l'horitzó calcolític, ossos d'ovicàprids, alguns amb marques de tall, diverses mostres del que nosaltres denominem “òxids”, i fet curiós, una dent de taurenet.

Per tot això, es decidí realitzar una trinxera al centre, d'un metre d'amplada per quatre de llargària i, més o menys, d'un de fondària. Això permeté evidenciar les restes d'una llar de foc associada a fauna domèstica i ceràmica

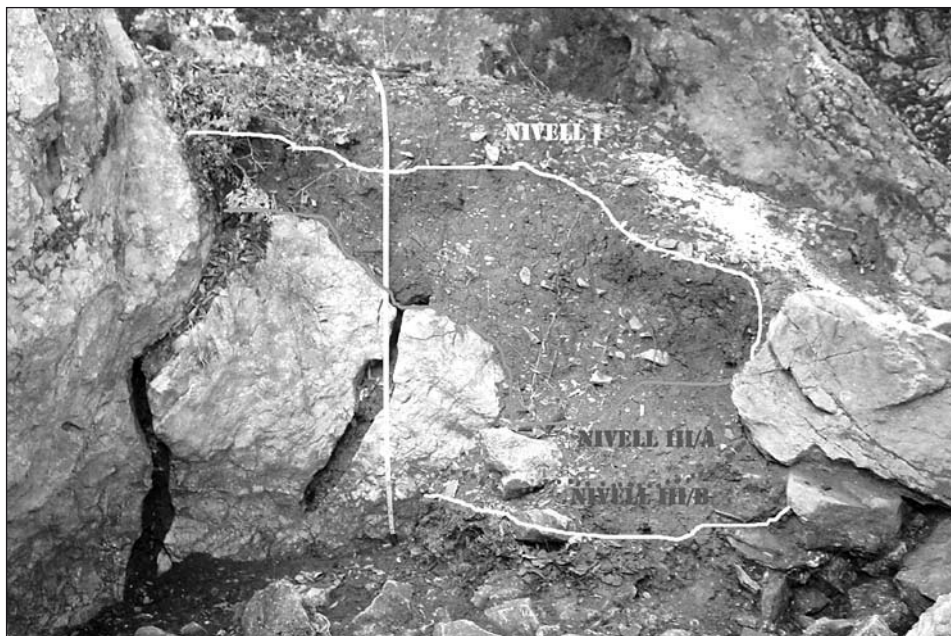

Figura 4.

de tipologia calcolítica, que han permès datar l'ocupació de la cova entre el 2140-1890 BC amb tres datacions mitjançant C-14, que per manca de pressupost, no fou fins a l'any 2007 que es dugueren a terme.

LA TERRERA

L'objectiu prioritari era poder contextualitzar els enllosats i les lloses amb gravats. Per manca d'evidència estratigràfica a l'interior, amb la gran presència de lloses en superfície a l'exterior, es decidí, l'any 2001, revisar i rescatar els materials que havien tret de la cova i no s'havien recuperat. És a dir, es va procedir a l'excavació i purgat de tota la terrera de l'actuació de 1957. L'estratigrafia apareixia invertida, on els materials més antics apareixien pràcticament a la superfície, i a mesura que es davallava eren més moderns. La potència màxima de la terrera era d'1,5 m, i presentava fins a III nivells identificables que corresponien a (Fig. 4):

- **Nivell I.** Nivell argilós d'uns 30 cm de potència, amb poca presència de material arqueològic. Aparició d'alguns fragments de ceràmica de tipologia calcolítica i fauna d'ovicàprids.

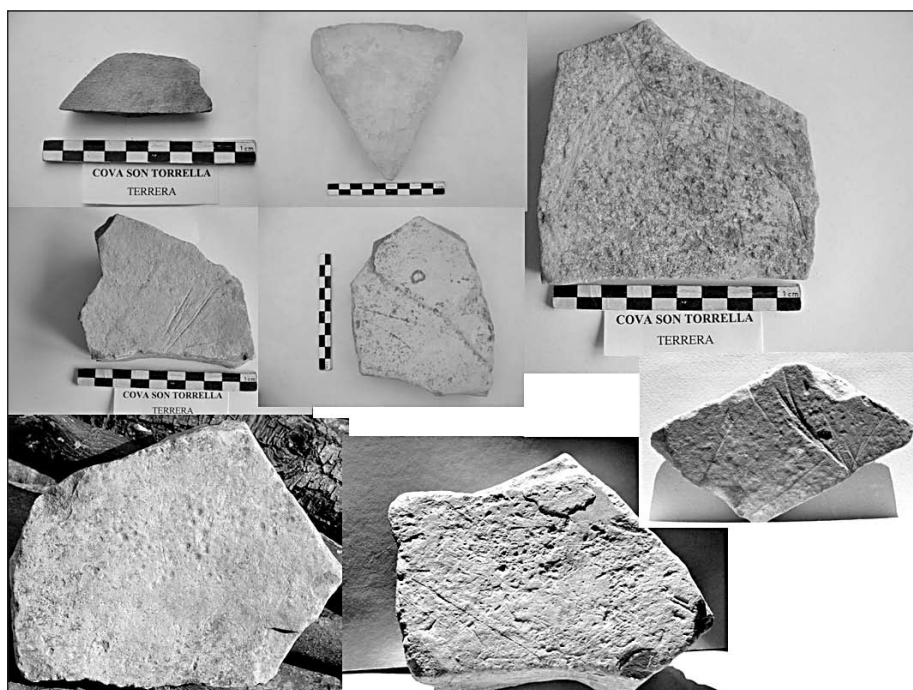

Figura 12.

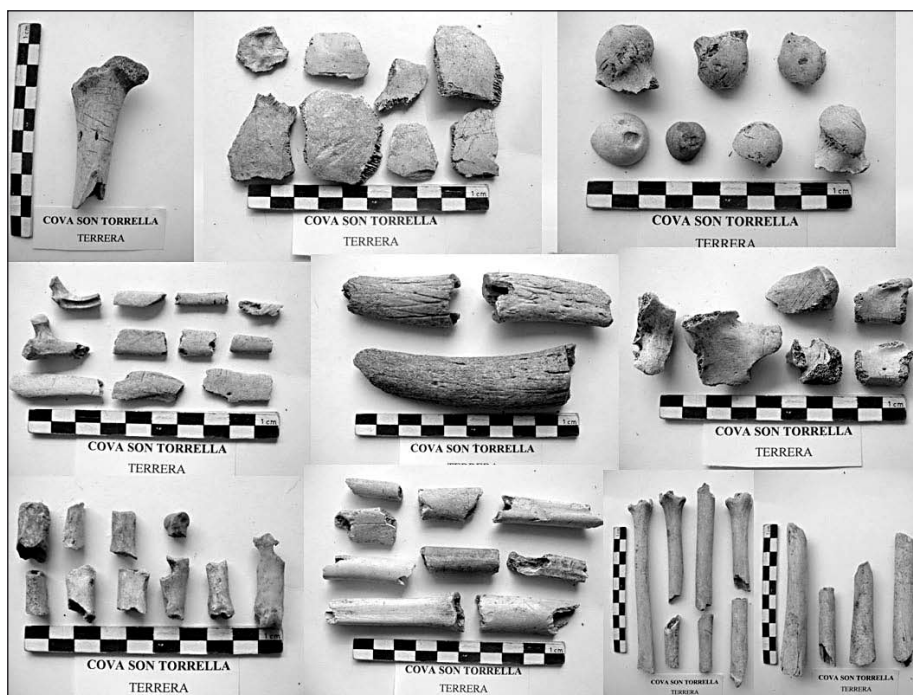

Figura 13.

- **Nivell II.** Nivell de tonalitat negrosa, és el que presenta major potència estratigràfica amb 90 cm, a més, és el més ric arqueològicament. Per la tipologia del material documentat correspondria a un nivell calcolític final. Destaquem:
 - L'aparició d'un gran volum (centenars) de lloses planes de pedra, algunes amb marques i gravats (Fig. 3 llosa 4). Dites lloses eren les que formaven el triple enllosat de l'interior de la cova a què fa referència Bartomeu Ensenyat als seus escrits.⁹ (Fig. 12)
 - Aparició d'un gran nombre d'ossos, majoritàriament d'ovicàprids joves, amb un alt percentatge de marques de tall. Són principalment ossos complets. (Fig. 13)
 - Indústria de sílex; ganivets de sílex tabular i un gran nombre de resquills. (Fig. 14)
 - Indústria d'os; botons de perforació en “v” de forma triangular, botons allargats amb doble perforació en “v” (desconexim paral·lels peninsulars), punxons, una espàtula, falanges amb els dos caps tallats o amb un cap retocat, incisius de porc perforats, etc. (Fig. 15)
 - Pel que fa al material ceràmic, aparegueren un gran nombre de fragments, però de molt reduïdes dimensions, alguns presentaven decoració incisa. (Fig. 16)
 - I altres materials curiosos, com dues dents humanes, molars de peix, una dent de tauronet, una petxina, 3 fòssils amb intent de perforació, diversos incisius de *Myotragus*, “òxids” (alguns polits i altres amb restes d'una resina negra adherida) i restes de pigments (ocres). (Fig. 17)
- **Nivell III,** aquest presenta una potència d'uns 40 cm de tonalitat marró clar. En aquest nivell tant la presència de fauna com de lloses disminueix considerablement, fins al punt que no apareix cap tipus de llosa i la fauna es redueix a la presència d'alguns ossos i un gran nombre de resquills d'os. Les marques de tall apareixen com a residuals. Pel que fa al conjunt ceràmic, també disminueix considerablement, podem subdividir aquest nivell en dos a partir del depòsit ceràmic.

⁹ ENSENYAT, B. (1962). Noticias sobre el hallazgo en Mallorca de unas cerámicas incisas del estilo del vaso campaniforme, *VII Congreso Nacional de Arqueología* (Barcelona 1960), Zaragoza, p. 184-190.

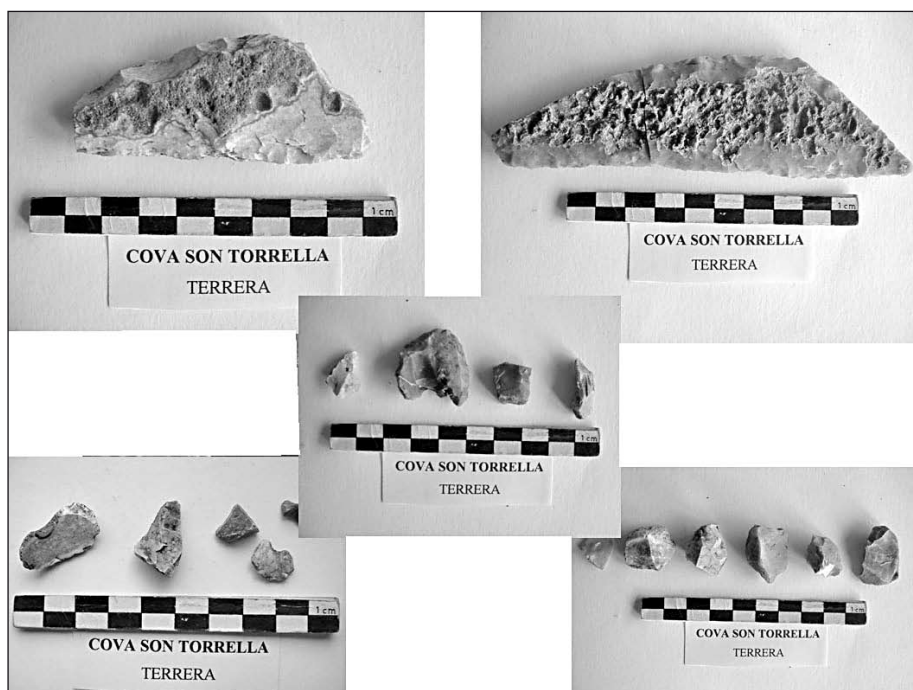

Figura 14.

Figura 15.

Figura 16.

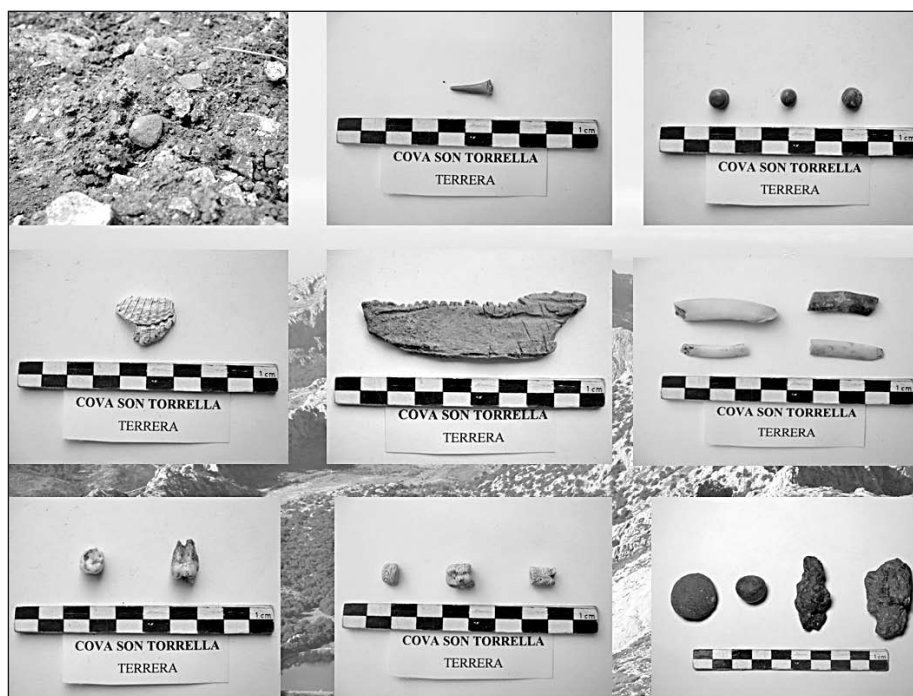

Figura 17.

- Nivell III/a. Aquest primer paquet sedimentari es caracteritza per la presència de ceràmica de tipologia talaiòtica i posttalaiòtica.
- Nivell III/b. Nivell inferior de la terrera, que contacta amb el nivell superficial originari. Destaca la presència d'una àmfora romana i de ceràmica musulmana de diversa tipologia.

TERRASSA

Un cop excavada la terrera, per la nostra sorpresa, a sota d'aquesta, hi va aparèixer una plataforma d'uns $\pm 4 \times 3,5$ m formada per dos trespols de lloses de pedra que formaven l'atri anterior a l'accés de la cova. Aquests enllosats es trobaven en molt mal estat, sobretot l'inferior, a causa dels constants desprendiments de grans blocs de roca de la part superior de la serralada, aquest fenomen afegit del creixement d'arbres a l'indret, ha causat un removiment constant del depòsit arqueològic.

Per davall de l'enllosat inferior, s'hi documenta ceràmica que, per les seves característiques, se pot situar a l'horitzó campaniforme. Actualment estam pendent de les analítiques polinològiques, antrocològiques, sedimentològiques i de datacions d'aquests nivells d'enllosat per C-14.

ESTRATIGRAFIA (Fig. 6)

Figura 6. Estratigrafia

- **Nivell I; Superficial.** Nivell caracteritzat per la presència de ceràmica d'època moderna i medieval, principalment musulmana i amb algun element romà. S'ha de destacar la troballa d'una lliura de plata, probablement d'entorn del segle XIV.
- **Nivell II.** Nivell que cobreix l'enllosat I. Trobam una dualitat a nivell material, per una part, materials d'origen romà resumit principalment en una peça de sigil·lada, molt fragmentada però probablement remuntable amb la seva totalitat, igual que les restes d'un possible "tassó" de vidre, a més, d'alguns fragments d'àmfora. I per altra banda, material d'origen indígena, post-talaiòtic.

Figura 5.

- **Enllosat I.** Paviment format per petites lloses planes calcàries, de tacte arenós. Presents a uns afloraments naturals situats entorn de la cova. Les seves dimensions poden oscil·lar entre els 35-20 cm de llarg, 20-10 cm d'amplària, per uns 2-5 cm de gruix. Hem de destacar que cap no ha presentat marques, retocament o línies gravades. Aquest enllosat es troba en un estat de conservació regular, ja que els constants despreniments de la serralada l'han alterat, creant irregularitats en alguns sectors, on l'impacte de grans pedres l'ha enfonsat i mesclat amb el nivell inferior. (Fig. 5)
- **Nivell III/Enllosat II.** Nivell de gran potència estratigràfica molt alterat pels constants despreniments, conformat per grans blocs de pedres caiguts, lloses d'un segon paviment totalment destruït, a més de material arqueològic, on hi ha intrusions tant del nivell superior com de l'inferior. La majoria de ceràmica correspon a l'horitzó naviforme, així i tot, trobam del nivell superior, fragments de sigil·lada i de vidre, alguns fragments d'àmfora com les restes d'una banya de cèrvid. Pel que fa al nivell inferior, ceràmica de tipologia calcolítica. Una vegada

estudiada la ceràmica i la seva classificació, podrem determinar millor aquest estrat. Hem de destacar la troballa d'una llosa amb línies i algun nòdul de pigment (ocre o semblant).

- **Nivell IV.** Per sota aquest nivell de caiguda de blocs, aparegué un nivell de poca potència caracteritzat per la presència de carbons, resquills d'os i ceràmica clarament de tipològica calcolítica. Aquest nivell reposa directament sobre el sòl natural.

Estam pendents de les datacions i dels estudis dels materials, per tal de donar una cronologia a aquests fenòmens. Podem concloure que la terrassa entrà en funcionament coetàniament amb l'ús de la cova en època calcolítica. En un moment per determinar, es pavimentà amb petites lloses, creiem que en època calcolítica. En algun moment hi hagué uns forts i seguits desprendiments, que destruïren en la seva totalitat aquest primer paviment. Posteriorment, fou refet i utilitzat fins a l'època romana, i va ser finalment abandonat i cobert.

A destacar:

- No apareix en tota l'estratigrafia ni un sol os amb presència de marques de tall. El volum de fauna és considerablement menor pel que fa a la terrera, molta presència de resquills en contraposició d'ossos complets.
- No hi apareix cap fragment de ceràmica calcolítica amb decoració incisa.
- Tan sols tenim constància d'una llosa amb marques.
- No s'ha localitzat cap llar de foc, es limita a alguns fragment de carbó, molt residuals. L'únic estrat amb una presència de carbó raonable, correspon al nivell IV.
- La riquesa a nivell material de l'exterior en relació a la terrera i a la cova, és dràsticament inferior.

PER QUÈ PARLAM DE RITUAL?

El Pare Veny al seu llibre *Las cuevas sepulcrales de Mallorca* ja destaca aquest fet, diu literalment “*en nuestra opinion, esta cueva, más que lugar de refugio y simple habitación, fue un lugar sagrado, donde se inmolaron muchos corderos y otros animales, pues es tal la cantidad de huesos que recubre el suelo,*

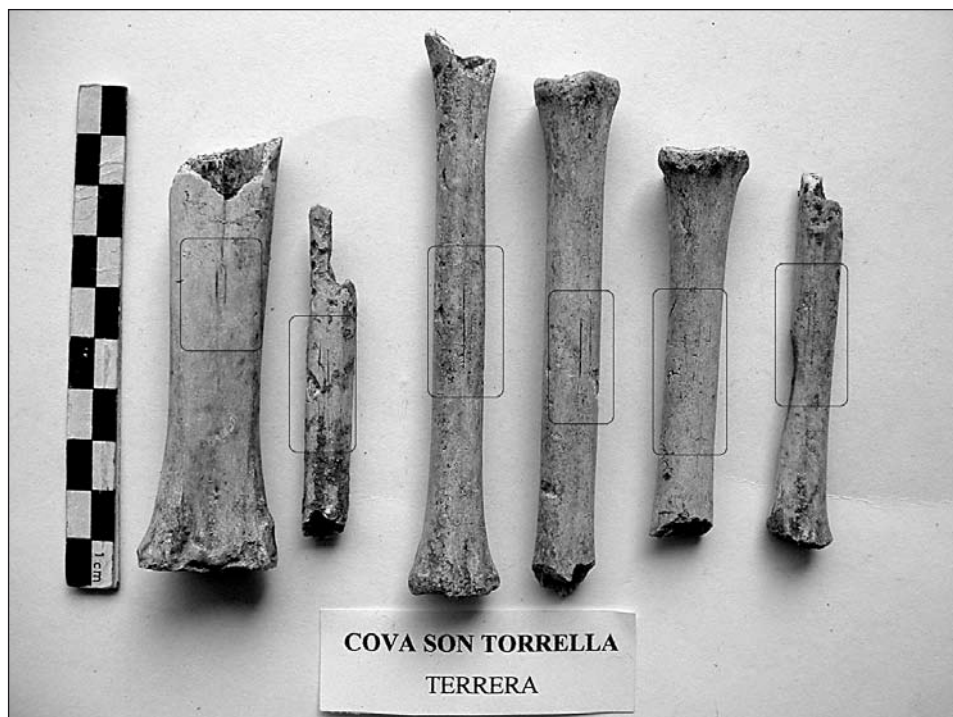

Figura 7.

*que junto con pequeñas lajas irregulares constituyen un yacimiento de más de 0,50 metros de espesor”.*¹⁰

Parlam de ritual per:

1. Les lloses amb marques, tant amb motius figuratius (pendents d'autenticació), geomètric o aleatoris. Són únicament presents a l'interior de la cavitat.
2. Per l'abundant presència de fauna.
3. Per la gran freqüència d'ossos amb marques que superen el milenar. Aquests ossos bàsicament es trobaven a l'interior de la cova, ja que pràcticament tots els que s'han recuperat foren trobats a la terrera de l'excavació antiga. Actualment, s'està estudiant aquesta fauna per tal de determinar les espècies animals com la seva edat, a més d'esbrinar la funció de les marques (hi ha un tipus de marques que no té una funcionalitat pràctica i sembla més part d'un ritual concret). (Fig. 7)

¹⁰ VENY, C. (1968). *Las cuevas sepulcrales del Bronce Antiguo de Mallorca*, Biblioteca Prehistórica Hispana, IX, Madrid, p. 340-343 i làmina LX.

Figura 8.

4. Enllosat tant a l'interior com a l'exterior per tal de donar importància a tot el jaciment.
5. Per les reduïdes dimensions, i per les seves característiques, que la fan poc apta per ser habitada. Com ja destaca Bartomeu Ensenyat "*la humedad reinante en la citada cueva, la hace inhabitable sin tomar determinadas precauciones y así hemos podido constatar que desde los más remotos tiempos, su piso ha sido empredado con lazas calizas...*".¹¹
6. Els retocs a l'entrada de la cova així com al rosetó interior. Podem comprovar a la fotografia que part de l'entrada fou repicada per tal d'insinuar tan evident forma. (Fig. 8)
7. Pel tipus i abundant material arqueològic que ha aparegut, hem de recordar que nosaltres tan sols hem recuperat una mínima part del dipòsit arqueològic. La gran col·lecció material es troba dipositada al Museu de Mallorca, on roman a l'espera d'ésser estudiada.

¹¹ ENSENYAT, B. (1962). "Noticias sobre el hallazgo en Mallorca de uns cerámicas incisas del estilo del vaso campaniforme", *VII Congreso Nacional de Arqueología* (Barcelona 1960), Zaragoza, p. 184-190.

Grup de treball.

Tot i que, encara estam pendents dels resultats de les diferents analítiques que s'estan realitzant, amb l'estudi presentat, volem afirmar que ens podríem trobar davant un lloc de culte del final del calcolític, amb una probable continuïtat fins, almenys, l'època romana.

AGRAÏMENTS

Volem agrair la gent que de forma totalment altruista i voluntària ens ha ajudat incondicionalment, des del mateix grup de recerca; Toni *de Cúber*, Jaume Pinya, Andreu Pons, Juan Pedro i Amador, també Antoni Estades i Pere Suau, pel seu suport i document viu. A William Waldren i Jaume Orvay pel suport tant material com científic, a més, al grup de recerca ArqueoBalear (UIB), en especial al professor Manel Calvo per l'estudi de la indústria de sílex; Biel Servera, per l'estudi de pol·lens i Llorenç Picornell per l'estudi de carbons. I al conjunt de voluntaris que han anat passant durant aquests anys, en especial a la família Ensenyat, pel seu tan agradable suport en intendència.

I en especial, al que fou el meu mestre i destapà la meva passió, *Don Guillem Rullan*, per al qui aquestes breus línies són un petit homenatge. I per finalitzar, als meus pares, Margalida i Ramon, acompanyants incondicionals de les meves quimeres.

BIBLIOGRAFIA

- CANTARELLAS, C. (1972) *Ceràmica incisa en Mallorca*, Mallorca, p. 41-45.
- CALVO, M; GUERRERO, V. (2002). *Los inicios de la metalurgia en las Baleares. El Calcolítico (c. 2500-1700 BC)*. El Tall, 9, Palma.
- ENSENYAT, B. (1962). Noticias sobre el hallazgo en Mallorca de unas cerámicas incisas del estilo del vaso campaniforme, *VII Congreso Nacional de Arqueología* (Barcelona 1960), Zaragoza, p. 184-190.
- ENSENYAT, B. (1969). Aportación al conocimiento de los primitivos pobladores de Mallorca, X Congreso Nacional de Arqueología (Maó, 1967), Zaragoza, p. 67-74.
- ENSENYAT, B. (1971). Historia Primitiva de Mallorca. En *MASCARÓ, J (coord.) (1971); Historia de Mallorca*.
- VENY, C. (1968). *Las cuevas sepulcrales del Bronce Antiguo de Mallorca*, Biblioteca Prehistórica Hispana, IX, Madrid. P. 340-343 i làmina LX.